

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Անգղիոյ քաղաքական անցքերուն և իրենց կրօնիցը վրայ համառօտ տեսութիւն մը :

ԻՆԳՂԻՈՅ մէկ մասին առաջին բնակիչները Կեղտաց քանի մը գաղթականներ եղան, որոնք Վրիստոսէ մօտ եօթը ութը հարիւր տարի առաջ՝ աս երկիրս արշաւեցին մերձակայ աշխարհքներէն և մանաւանդ Վաղղիայէն, ու հոն բնակութիւն հաստատելով՝ քաղաքականութենէ զուրկ վայրենաբար կ'ապրէին. ասոնցմէ ետեւ 300 տարի վերջը Վերմանիայէն Կիմերացիք յարձակեցան, և հին բնակիչները վախցնելով փախուցին երկրին խորերը ու իրենք ծովեզերքները բռնեցին. բայց ետքը մէջերնին միաբանելով մէկ ժողովուրդ եղան ու ամէնքը մէկ անուամբ Իրիտանացիք ըսուեցան. ասոնք Վրիստոսէ ինչուան 55 տարի առաջ բարբաւ ըստութե մէջ էին, ան միջոցին որ Նուրիոս Կեսար աշխարհակալութեամբ իր անունը և փառքը անմահացընելու փափաքով անցաւ Իրիտանիա, ու հոն երկրին մէկ մասին տիրեց ու սկսաւ քաղաքականութիւն մէջերնին մտցնել :

Վիչ մը ատեն հռովմայեցի կայսերաց բռնութեամբ հնազանդեղէն ետեւ՝ Կալիգուլա կայսեր ժամանակը յարմար ատեն գտնելով ապստամբեցան Վրիստոսի 40 թուականին. բայց Կլաւդիոս՝ Կալիգուլայի յաջորդը նորէն զիրենք նուաճեց, ու առջինէն աւելի ընդարձակեց հռովմէական իշխանութիւնը իր զօրավարներուն ձեռքովը. որոնց մէջ երեւելի եղաւ Գրիկողայոս, որ միանգամայն ծաղկեցուց աշխարհքը և բոլոր Իրիտանիոյ տիրեց, բայց ի Կլաւդիոս իշխանութեն ու Կլովտիայէն՝ որուն բնակիչները Կլոտք և Պիկտք կ'ըսուէին, ու երբեմն երբեմն հռովմայեցւոց ձեռքին տակի եղած երկիրները արշաւելով կ'առաջադնէին ու շատ վնասներ կը հասցնէին բը

նակչաց. Ի՞նչ բարբարոսներուն առջեւ առնելու համար՝ Գրիկողայոս ահագին պատ մը քաշել տուաւ սահմանադուինները :

Իրիտանացիք ինչուան 400 թուականը հռովմայեցւոց իշխանութե տակ մնացին, ու ան միջոցին քանի մը կայսերք ալ նստան հոն, կէս մը հռովմայեցւոցմէ գլուխ քաշելով, որոնց առաջինը եղաւ Կարաւսիոս հռովմայեցի զօրավարը՝ որ ազգաւ գաղղիացի էր ու ինքնակալի անունով հոն թագաւոր եղաւ 287 թուականին. ասոր յաջորդեցին Լլլետոս, Կոստանդ Վլորոս և Կոստանդիանոս, որուն ատենը հինգ գաւառ բաժնուեցաւ Իրիտանիան. բայց երբոր Կոստանդիանոս աթոռը Բիւզանդիոն հաստատելով արեւմուտքէն հեռացաւ, նորէն Իրիտանիան ալ գլուխ վերցուց, և միանգամայն շատ նեղութիւններ քաշեց Կլովտիոյ ու Կլաւդիոսի բնակիչներէն. ինչուան որ մեծն Իւէոդոս բարբարոսները բռնութե, և բրիտանացիքը քաղցրութեամբ նուաճեց և բոլոր երկրին տիրեց, ու Սաքսիմոս անունով մէկը կուսակալ դրաւ հոն. բայց Սաքսիմոս ամբարտաւանութե աչք ձգելով Երեմեան կայսրութեան՝ թողուց Իրիտանիան անտերունչ, ու ինքը յարձակեցաւ պատերազմով՝ Կրաւտիանոս Երեմեան կայսեր դէմ, ու անոր յաղթելով սպաննեց զինքը ու ինքը անոր տեղը բռնութեամբ կայսր եղաւ. բայց ետքը Իւէոդոսի հետ ըրած գաղինքը չպահելով սպաննուեցաւ անկէ :

Իսկ Կլոտներն ու Պիկտերը յարմար ատեն գտնելով սկսան յարձակմամբ ու աւարհարութեամբ ապականել զԻրիտանիան և շատ նեղութիւններ հասցնել բնակչայր, որոնք միայնակ դէմ չկրնալով դնել, և հռովմայեցւոցմէ ալ օգնութե յոյսերնին կտրելով՝ Վերմանիայէն իրենց պաշտպանութե կանչեցին Ինգլո-Սաքսոն ըսուած ժողովուրդները, որոնք որ Պալթիկ ծովուն հարաւային եզերքները կը բնակէին, ու հիմակուան հոլլթայն ու Շլէզվիկ գաւառները. ասոնք յօժար սրտով օգնու-

Թեան եկան և քաջութեամբ պատե-
րազմելով աղատեցին երկիրը վայրենի-
ներուն ձեռքէն, ու հոն բնակութիւն
նին հաստատեցին, և անոնց անունովը
երկիրն ալ նոր անուամբ կոչուեցաւ
Մեգղիա : Բայց Սաքսոնները փառա-
սիրութեամբ ուզելով իրենք մինակ եր-
կիրն տիրապետել, Սկոտներու հետ
միացան ու բուն երկրցոց դէմ ելան,
ու երկարատեւ պատերազմելով վերջա-
պէս յաղթեցին Բրիտանացոց ու թա-
գաւորնին ալ սպաննեցին :

Բայ միջոցներուն Վաղղիայէն օգնու-
թեան եկաւ Մերեդիոս անունով մէկը,
որն որ երկիրը աւարառուններէն ազա-
տելով ինքը թագաւորեց . ասոր յաջոր-
դեց Բրթուր կտրիճ մարդը, որ անգ-
ղիացոց Բրիլլէսը կը սեպուի . ասոր
յաջորդին ժամանակը Բրիտանիան եօ-
թը տէրութիւն բաժնուեցաւ իրարմէ
անկախ, բայց ընդհանրապէս մէջերնին
սիրով էին : Բայ եօթնպետութիւնը սկը-
սաւ 500էն ատենները ու գնաց ինչուան
Վրիստոսի 800 թուականը 250 տա-
րիէն աւելի . ան միջոցին որ Լքպերտ
եօթը իշխաններէն մէկը նախ իր տէ-
րութիւնը թողլով մեծին Վարոլոսի
քովը քիչ մը կառավարելու կերպ սոր-
վեցաւ, ու վերջէն Մեգղիա դառնալով
իր տէրութիւնը ձեռք առաւ, ու ետքը
վարպետութեամբ կամաց կամաց մնա-
ցած իշխաններն ալ վերցընելով ամէնը
մեկտեղ միացուց և միահեծան թագա-
ւորեց, թագաւոր Մեգղիոյ անուանե-
լով զինքը ու իրօք ալ առաջինը եղաւ :
Միկայ շատ բարեկարգեց տէրութիւ-
նը . Մեգղիոյ վրայ վազող օտար թշնա-
միները, մանաւանդ Տանիմարքացիներ
ընդունուին հալածեց, ու խաղաղու-
թեամբ տասը տարի թագաւորելով մե-
ռաւ իր Լքերվուֆ որդին յաջորդ թող-
լով :

Լքպերտէն սկսեալ ինչուան հիմա-
կուան թագուհին՝ անգղիացիք յիսուն և
ութը թագաւոր ունեցեր են և հիմա-
կուանը յիսուն և իններորդն է : Լքպեր-
տի ազգատոհմէն որ Սաքսոնաց ցեղէն
էր, տասնուչորս թագաւոր նստաւ, որոնց

մէջը նշանաւոր եղաւ Մեգղիոս մեծն
ըսուածը՝ որ տասը անգամէն աւելի Մեգ-
ղիոյ թշնամիները ջարդութեամբ ըրաւ
մանաւանդ Տանիմարքացիները, որոնք
ստիպուեցան քրիստոնէութիւն յանձն
առնուլ : Մեգղիոս քրիստոնէութիւ-
նը ծաղկեցուց, օրինաց գիրք մը հանեց
ու ժամանակին համեմատ (900) շատ
մեծագործութիւններ ըրաւ Սոմերայի
մէջ, և արուեստները ծաղկեցուց . Լք-
պերտի ցեղին ետքի թագաւորը որ Լք-
թելլետ կ'ըսուէր, մեծ անխափեմութի
մը ընելով Մեգղիայ գտնուող Տանիմար-
քացիները թրէ անցուց . ու աս պատճա-
ռաւ անոնց Սուենոն թագաւորը իրեն
և Մեգղիոյ դէմ պատերազմի զրգուեց,
որն որ անհամար զօրքով Մեգղիայ վա-
զելով՝ շատ կոտորածներ ընելէն ետքը
Լքթելլետն ալ փախուց ու ինքը անոր
տեղը թագաւորեց . բայց քիչ ատենէն
սպաննուելով, նորէն դարձաւ Լքթել-
լետ ու թագաւորութիւնը երկրորդ
անգամ ձեռք առաւ . բայց իրեն մեռնե-
լէն վերջը ժողովրդեան մեծ մասը Սուե-
նոնի Վանութ որդին ուզելով զանիկայ
թագաւորեցուցին . բայց ուրիշներուն
ուզելովը Լքթելլետի որդին Լատմոնտ
երկրորդն ալ միատեղ թագաւորեց, որն
որ տարիէ մը դաւաճանելով մեռցուցին,
ու թագաւորութիւնը բոլորովին Վա-
նութի մնաց :

Տանիմարքացոց ցեղէն ընդ ամէնը
չորս հոգի թագաւորեցին յաջորդա-
բար, որոնցմէ ետքը թագաւորութիւնը
անցաւ նորէն առջի ցեղին՝ որոնցմէ
Լքուարդ Գ թագաւորեց, որ իրեն
սքանչելի վարուցը համար Սուրբ ըսուե-
ցաւ . և առաքինութեան համար ա-
մուսնութեան մէջ ալ կուսութիւն
պահելով անորդի մեռաւ՝ իրեն յաջորդ
ընտրելով Վուլիէլմոս Վորմանդիայի
դուքսը, որ աշխարհակալ ըսուեցաւ իր
մեծամեծ քաջութեանցը համար . աս
պատճառաւ Մեգղիացոց թագաւորաց
կարգն ալ փոխուեցաւ, և իբրեւ թէ
թագաւորութիւնը իրմէ սկսած ըլլար՝
իրմէ ետքի թագաւորները առաջին սկը-
սան ըսուիլ, ինչպէս Լքուարդ Ա . որ

Թագաւորեց 1272^{ին}, որ իրմէ առաջ ուրիշ իրեք Լյուարդ ալ եղեր էին :

Վուլիէլմոսի ցեղէն ուրիշ իրեք Թագաւոր ալ նստաւ, որոնցմէ ետքը Թագաւորութիւնը անցաւ Հենրիկոս Բ ին (1154), որ Լոնդէփրետոս Փլան Թաթէնի դքսին որդին էր, ասոր մայրը Սաթիլ կ'ըսուէր որ Հենրիկոս առաջնոյն աղջիկն էր ու Վուլիէլմոսի Թուր : Փլան Թաթէնի ցեղին մէջ մնաց Թագաւորութիւնը ինչուան 1399 . և մօտ հարիւր յիսուն տարուան միջոցին մէջ ութը Թագաւոր նստաւ . աս Թագաւորաց մէջ Լյուարդ և ին ժամանակը նշանաւոր է Լ'նգղիացւոց համար . պատճառաւ որ իր Թագաւորութեան սկիզբը, կառավարութեան կերպը փոխուելով սահմանադրական եղաւ ու փարլամենթ ըսուած ժողովքը հաստատուեցաւ 1277^{ին} :

Փլան Թաթէնի ցեղէն Թագաւորութիւնը անցաւ Էնքէսթրի ցեղին՝ Սիբլէֆեան աղանդաւորաց հանած խռովութեցը պատճառաւ . որով Հոլիքարտոս Բ ուզեց փառլամենթին ոճը փոխել, և չկրնալով վախճանին հասնիլ՝ յաղթուեցաւ ու բռնուեցաւ, և աշտարակի մը մէջ փակուելով հոն մեռաւ : Հոլիքարտոս երբոր բռնուեցաւ՝ ան ատեն շատ զօրացաւ Էնքէսթրի դուքսը որ ապրտամբներու առաջնորդ եղած՝ յաղթեց իր Թշնամեացը և Թագաւորեց Հենրիկոս Դ անուամբ . աս ցեղէն ալ քանի մը Թագաւոր ըլլալէն վերջը, անցաւ Թուր Լյուարդի դքսութեանը 1461^{ին} որոնցմէ առջի Թագաւորը եղաւ Լյուարդ Դ որ Էնքէսթրի ցեղին Թագաւորական ազգատոհմը բոլոր թրէ անցուց . բայց իր որդւոյն Լյուարդ Ե ին ատենը աս երկու ցեղերն ու դքսութիւնները իրարու հետ միացան . որով հետեւ Էնքէսթրի ցեղէն մինակ ողջ մնացեր էր Սիլվանտ անունով իշխան մը, որ զօրանալով Թագաւորեց Հենրիկոս Ե անուամբ . և որպէս զի աս երկու ցեղի մէջի եղած խռովութիւնները վերնան, Լյուարդ Ե ին Լյուարդ Բ քոյրը իրեն կին առաւ : 1485^{ին}

ինչուան 1714 . քիչ շատ աս երկու միացեալ ցեղերէ եղան Թագաւորները ընդամենը Թուր տասներմէկ :

1603^{ին} ատենները Սկոտիոյ Թագաւորութիւնը միացաւ Լ'նգղիոյ հետ . որով հետեւ Հակոբայ մայրը Սարիամ Թուարտ Սկոտիոյ Թագուհի էր, ու հօր կողմանէ Լ'նգղիական արքունիքէն, որուն Թագաւորելովը դիւրացաւ աս երկու Թշնամի տէրութեանց միանալը : 1649^{ին} ինչուան 1660 եղաւ ան մեծ խռովութիւնը ու ան տէրնչութիւնը՝ որով զօրացաւ () լիվիէ Վրոմուէլ ազնուականը և բռնակալելով՝ մօտ տասը տարի իշխանութիւն բանեցուց . բայց իր մահունէն ետեւ իր Հոլիքարտոս որդին հրաժարելով իշխանութենէն, Թողուց որ Վարոլոս Բ արքայորդին խաղաղութեամբ Թագաւորէ :

1689^{ին} Թագաւորութիւնը անցաւ Վուլիէլմոս () ըրանժի դքսին որ Հակոբ Բ ին փեսայն էր . և որով հետեւ Հակոբ ուղղափառ էր և ուղղափառաց կողմը կը բռնէր՝ ան պատճառաւ ժողովուրդը բարկացաւ ու Վուլիէլմոս () ըրանժի դուքսը Թագաւորութեան Թուր հրաւիրեց, որն որ 500 նաւերով եկաւ ու տէրութիւնը առնելով Հակոբը Վաղղիա փախուց : 1702^{ին} Թագաւորեց Վուլիէլմոսէն ետեւ Լ'նա Թագուհին, որ Հակոբ Բ ին պղտի աղջիկն էր . բայց երբոր ասիկայ ալ մեռաւ 1714^{ին} ու իրեն պիտի յաջորդէր իր եղբայրը Հակոբ Գ, ժողովրդեան մէկ մասը զօրացաւ, որոնք Սիլի կ'ըսուէին ու Հակոբը չուզեց իր ուղղափառ ըլլալուն համար . և իր տեղը Թագաւորեցուց Հաննովերի կայսրընտիրը՝ որ Հակոբ Ե ին Թուանը որդին էր և կուչուեցաւ Վէորդ Ե : Իրեն յաջորդեց որդին Վէորդ Բ 1727^{ին}, որ շատ պատերազմներ ըրաւ Վաղղիացւոց և Բրուսայ գէմ'ին պատ Լ'ստրիոյ Սարիամ-Թերեզա Թագուհւոյն . ինքը մեռաւ 1760^{ին}, իրեն յաջորդ Թողով իր Թուր Վէորդ Գ : Երբ ատենը Լ'մերիկայի միացեալ նահանգներն ապստամ-

բեցան ու Եւրոպացւոց քանի մը տէրու թեանց օգնութեամբ ազատելով անդրիացւոց լուծէն՝ ինքնագլուխ հասարակապետութիւն մը կազմեցին 1783ին :

Ղաֆորգ Գ 1760էն ինչուան 1820 թագաւորեց վաթսուն տարի . աս միջոցիս պատահելով գաղղիացւոց մեծ խռովութիւնն ու Լաբուլէնի պատերազմները , անգղիացիք շատ արիացան մանսուանդ ծովային պատերազմներու մէջ՝ Լաբուլէնին միշտ դէմ դնելով : Ղաֆորգ Գ ին տեղը նստաւ որդին Ղաֆորգ Դ որ թագաւորեց 1820էն ինչուան 1830 . ասոր ատենը յունաց ազգը առանձին տէրութիւն եղաւ . հնդկաստան շատ երկիրներ առին , և աս պատճառաւ անբաւ հարստութիւն դիզեցին , և վաճառաշահութեամբ շատ առաջ գացին :

Իրեն յաջորդեց եղբայրը Ղուլիէլ մոս Դ որ 1837ին մեռնելով առանց մանչ զաւակ ունենալու՝ իրեն յաջորդեց աղջիկը Սիկտորիա որ ծնած է 1819ին մայիսի 24ին , և կը թագաւորէ խաղաղութեամբ մինչև ցայսօր . ասոր ատենը եղած յիշատակի արժանի բանը՝ անգղիացւոց չինաց հետ ըրած պատերազմն է , որով խոնարհեցուցին զանոնք , և վաճառականութեան դուռ բացին բոլոր Եւրոպիոյ . հնդկաստան ալ աւելի ընդարձակեցին երկիրնին :

Ենգլիացիք Երօթի . Ենգլիացիք Վրիստոսի 590 թուականին ատենները քրիստոնեայ եղան սուրբ () գոստինոս կրօնաւորին արդեամբքը , որն որ Ղրիգոր Ա հռովմայ քահանայապետէն Ենգլիա ղրկուեր էր Վրիստոսի հաւատքը քարոզելու համար , ուր որ արդէն սկսեր էր ծագել քրիստոսական կրօնից լոյսը Լաթլայերթ Վէնթի թագաւորին պատճառաւ , որ եօթն պետութեանց թագաւորներէն մէկն էր , և Վարիզու Վարիպերտոս թագաւորին աղջիկը իրեն կնութեան առնելով քրիստոնեայ եղեր էր : Սուրբ () գոստինոս իր գործակիցներովը գրեթէ բոլոր Ենգլիան դարձուց , և ինքը եղաւ առաջին եպիսկոպոս Լանդուարիոյ

և նախագահ եպիսկոպոսաց Ենգլիոյ . անոր համար ինչուան հիմա ալ , նոյն առաջնութիւնը կը պահէ նորազանգից արքեպիսկոպոսը : Սուրբ () գոստինոս մեռաւ Վրիստոսի 607 թուականին :

Ենգլիացիք բարեպաշտութե կողմանէ շատ նշանաւոր եղած են , և ցայսօր ալ մեծ հաստատութիւն ունին իրենց կրօնիցը վրայ : Ենգլիացիք ինչուան Վրիստոսի 1500 թուականը հռովմական ուղղափառ էին . բայց 1530էն ատենները բաժնուեցան նոյն եկեղեցիէն , իրենց հենրիկոս Ը թագաւորին պատճառաւ . վասն զի հենրիկոս Ը ուզեց իր օրինաւոր ամուսնէն Լատարինէ դժխոյէն բաժնուիլ , որն որ Սպանիոյ Փերդինանդոս թագաւորին աղջիկն էր , ու հենրիկոսին եղբօր մէն այրի մնացած , որուն մեռնելէն վերջը՝ ինքը մասնաւոր տնօրինմամբ կին առեր էր զԼատարինէն և տասնութ տարի միաբան ապրելէն վերջը , ուզեց թողուլ զԼատարինէն , և Ենա Ղուլէնը՝ որ իր պալատականներէն մէկն էր , իրեն կին ստնուլ : Են բանիս ընդդիմացաւ Ղլեմէս Է Ղապը , բայց ինքը իր ցանկութեանը մտիկ ընելով՝ կատարեց իր սրտին բաղձանքը . և երբոր բանադրուեցաւ հռովմայ քահանայապետէն , գլուխ քաշելով ընդհանրական եկեղեցիէն , ինքզինքը գլուխ Ենգլիական եկեղեցւոյ անուանեց . և որով հետեւ նոր փոփոխութիւն մը չըրաւ եկեղեցական արարողութեանց և պաշտամանց մէջ , և ուրիշ կողմանէ ալ փառլամենթէն և ազնուականներէն ընդունելութիւն գտնելով հենրիկոսի աս յանգստական գործողութիւնը , ժողովըրդեան մեծ մասը ձայն չհանեց աս բանիս . իսկ որոնք որ դէմ կը խօսէին կամ կը սպաննուէին և կամ կ'աքսուրուէին :

հենրիկոս աս ամօթալի և վնասակար խորհուրդներս ունենալէն առաջ , շատ գովելի վարք ունէր , և իրեն յօժարութեամբ Լուտերի դէմ հանած ուղղափառ կրօնից ջատագովութեամբը այնչափ մեծ անուն հանեց՝ որ զինքը

Առն ժ Պապը պաշտօնի հասարակ ' ա-
նուանեց . իսկ իր կրօնը գերի ըլլալէն
վերջը ան աստիճան զեղծ և անառակ
վարքով մարդ եղաւ Հենրիկոս՝ որ վեց
եօթը կին փոխեց որոնցմէ երկուքին
գլուխը կտրեց, իսկ մնացածներն ալ
անպատկառաբար այլ և այլ պատճառա-
նօք արձակեց : Բ՛հա աս կերպով եղաւ
անգղիական եկեղեցւոյն հռովմէական-
նէն բաժնուիլը՝ ասանկ պժգալի և ա-
մօթալի պատճառով, և կամայ կամայ
հաստատութիւն գտնելով, աս նոր ե-
կեղեցւոյն թիւը աճեցաւ և Բ՛նգղիական
եկեղեցի կամ Բ՛արքր եկեղեցի՝ անուանա-
կոչութիւնը առնելով՝ եղաւ բողոքա-
կանութեան մէկ տեսակը . որ այս-
օրուան օրս 17,000,000 անձինքներէ կը
բաղկանայ, ասոնք մեծաւ մասամբ Բ՛նգ-
ղիա և Սկոտլանդ կը բնակին, և իրենց
գլուխն է Բ՛նգղիոյ թագաւորը և է
տէրութեան կրօնքը :

Բ՛նգղիական եկեղեցիէն ետեւ բազ-
մաթիւն է հռովմէական ուղղափառ
կրօնքը՝ որոնք 8,000,000 կը հաշուին,
իւլանտացիներն ալ մէկ տեղ առնե-
լով . ասոնք ինչուան 1830 ամէն տե-
սակ քաղաքական և ազգային իրաւունք
ներէ զրկուած էին, և միշտ յայտնի
կամ ծածուկ հալածման և նեղութեան
մէջ էին . բայց քանի մը տարի առաջ
արիասիրտ և պերճախօս իւլանտացի
() քոնէլին ազդու ատենաբանութիւն-
ներով իրենք ալ քաղաքացւոյ իրաւունք
ունեցան . և հիմա պաշտօն կրնան ունե-
նալ և փարլամէնթին մէջ մտնել . բայց
հանդերձ այսու ամենայնիւ դեռ գէշ աչ-
քով կը նային ուղղափառաց վրայ, մանա-
ւանդ իւլանտացւոց, որով կը ստիպուին
տարուէ տարի Բ՛մերիկայ գաղթիլ հա-
զարաւոր հոգիք՝ բախտաւոր և երջանիկ
վիճակ մը գտնելու համար : Բ՛նգղիա-
կան կառավարութեան ամենամեծ պա-
կասութիւն մըն է աս բանս, որով շատ
անգամ իր գործոցը ուղղութենէն և

արդարութենէն կը խոտորի, ինչպէս ա-
ղէկ կրնան տեսնել ամէնքը, որոնք կար-
դացած կամ լրացած են ասկէ երկու տա-
րի առաջ հանդիպած խժոժական և
կոյր նախանձայուղութեան դէպքերը,
ուղղափառ եպիսկոպոսաց խնդրոյն մէջ :

Բ՛ն երկու եկեղեցիներէն զատ, կան
տեսակ տեսակ աղանդներ ալ, և օրէ օր
ալ ծնանելու վրայ են, քանի որ ամէն
մարդ, ինչուան յետին ռամիկը սուրբ
գիրքը իրեն իմացածին պէս հասկնալու
իրաւունք ունի, և իրեն վարդապետու-
թիւնը հերքող մը չկայ : Բ՛ն պատճա-
ռաւ դեռ տարի մը չկայ՝ որ ուրիշ ամէն
տեսակ անձունի աղանդներուն վրայ աս
ալ ելաւ՝ որ կանայք ալ խոստովանութի-
լեն և խորհուրդ կատարեն, միայն աս
պայմանով որ կանայք զկանայս խոստո-
վանքնեն և իգական դէմք և դերանուն
բանեցընեն արձակման ձեւին մէջ . դար-
ձեալ կինը զկին խոստովանցիլ և արք
զարս միայն . անոր համար ալ խոստովա-
նարաններուն վրայ արանց և կանանց խոս-
տովանարան կը գրեն . դարձեալ տարիէն
քիչ մ' աւելի է որ Բ՛նգղիական եկե-
ղեցւոյ մեծ մասին մէջ աս նոր մուրա-
կան վարդապետութիւնն ալ մտաւ՝ որ
մկրտութեան խորհուրդը սրբաբար չը-
նորհք չըբերէ :

Բ՛նգղիոյ մէջ եղած գլխաւոր աղանդ-
ներն ասոնք են . Բ՛ն թոսիստ որոնք խոր
հուրդներ չեն ընդունիր, այլ միայն քա-
րողութեան և երգելու կը պարապին .
Վաւաքերը կամ դողդոջոտ որոնք կը
կարծեն որ զհոգին սուրբ կ'ընդունին,
որով մարգարէութեան և յայտնութե-
ոգի կը ստանան, անոր համար աղօթ-
քի ատեն կը սկսին դողդղալ և շարժիլ :
Բ՛նոնք ամէն տեսակ զուարճութիւննե-
րէ և տեսակ տեսակ արհեստներէ՝ ին-
չուան նաեւ վաճառականութենէ և զի-
նուորութենէ ետ կը կենան և անոր տե-
ղը տուրք կու տան տէրութեան : Բ՛ու-
ղէիսթը՝ որոնք խիստ շատ կը մօտենան
հռովմէականութեան, և անով խիստ
շատ մարդիկ հռովմէական, ուղղափառ
կրօնքը կը դառնան, մանաւանդ աս վեր-
ջի տարիներս : Բ՛կրտականք՝ որոնք չա-

¹ Աս տիտղոսն ինչուան հիմա կը կրեն Բ՛նգ-
ղիոյ թագաւորքն ու թագուհիք . որ է լո . Fidei
Defensor.

² High-church, հոյ-լէր :

փահաս կը մկրտուին : Սորաւեան եղբարք , որոնց կրօնքը նախ Սորաւիա սկսելուն համար իրենք ալ Սորաւեանք կ'ըսուին . ասոնք խումբ խումբ կը բաժնուին իրենց տարիքին , աստիճանին , սեռին համեմատ . որով չկարգուած մարդիկ զատ խումբ կը կազմեն և առանձին աղօթք կ'ընեն , կարգուածները զատ , այրիները զատ . նոյնպէս երիտասարդները , օրիորդներն և տղաքն ալ առանձին առանձին խումբ կը կազմեն , որոնք մէջերնին գլխաւոր մը կ'ընտրեն և ստէպ ալ ժողովքներ կ'ընեն : Երբ ալ պաշտաման կողմսնէ Սեթոսիստներուն շատ նման են . բայց մասնաւոր վախճան ալ ունին տղաքը կրթելու և ողորմութիւն տալու . ասոնց հիմնադիր եղած է Նինոնիստորֆ անունով հալէյի կոմս մը 1700^{ին} սկիզբները : Իսկ Սկովտիա տարածուած աղանդը Լորիցական կ'ըսուի , որոնք քահանայական և եպիսկոպոսական աստիճան չեն ընդունիր , այլ իրենց քահանայները ժողովուրդը կ'ընտրէ : Այն ուրիշ խել մը աղանդներ ալ որ իրարու հետ շատ նմանութիւն ունին և բազմաթիւ ալ չըլլալուն համար զանց կ'առնենք յիշատակելը :

Ենթադրեալ չորս գլխաւոր նորաղանդներու արքեպիսկոպոս և քսանութիւն եպիսկոպոս , հասարակաց կամ նուիրակաց ատեանը մանեղու իրաւունք ունին . ու ինն ալ ուղղափառ արքեպիսկոպոս : Երազանդից կամ Ենթադրեալ եկեղեցւոյն գլխաւոր արքեպիսկոպոսներն են Վէնիցիական , Լորի , Լաւանի ու Տրապիսի եպիսկոպոսները . ասոնցմէ առաջինը բովանդակ Ենթադրեալ եպիսկոպոսաց նախագահն ու մետրապօլիտն է . Լորիները միայն Ենթադրեալ նախագահ . Լաւանիները բովանդակ Իսլանտիոյ . Իսկ ուղղափառաց նախագահն ու մետրապօլիտն է Սեպտիմիստի ծիրանաւոր արքեպիսկոպոսը :

Եւ համառօտ տեղեկութիւնները տալերնէս վերջը , յաջորդ հատուածով ալ կը խօսինք Ենթադրեալ մատենագրութեան և հիմնական ուսումնական վիճակին վրայ :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ,

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Բորենի :

Եւ զարմանալի , և գրեթէ անհաւատալի կուգայ մարդու՝ բորենիին վրայ երեցած բոլորովին իրարու ներհակ յատկութիւնները . որովհետեւ ամենադժուարին բան է որ անանկ չափաւոր մեծութեամբ մարմնոյն հետ՝ այնպիսի չափէ դուրս կատաղութիւն մը և ուժ ունենայ աս կենդանին . բայց այնչափ սարսափելի պատմութիւններ դիմացնիս լեցուն են աս գազանիս վրայօք , որ դիւրաւ կը հաւանինք ու չենք ալ տարակուսիր :

Բորենին շատ յատկութիւններ ունի որ դայլին կը նմանին , հասակն ու գլխուն ձևը նոյն է , ու անոր պէս կատաղի մնակեր է . անոր համար շատերը զասիկայ գայլի ու աղուիսու մէջ կը դնեն . գոյնը աղտոտ ճերմակ կիւ մոխրագոյն է . ցուկը մեծ և տափակ . կունքին վրայի մազը խոզանաձև երկնցած է . առջևի ոտուրները աւելի երկայն են ու ետեւիները կարճ . պոչը պզտիկ ու կախուած . ոտուրներն ալ չորս չորս մատ ունին , բայց կարճ , հաստ ու զօրաւոր ըզունկներով . ասոնցմով է որ գետինը կը փորէ : Եզուն խորտուբորտ է . աչուրները մեծ ու սև սև կը փափրին , ու ցորեկուան պէս գիշերն ալ կը տեսնեն . ծամելիքն ալ զօրաւոր ու սուր առկայներով ամրացած է : Փախչելու կիւ վազելու համար ոտքի վրայ որ ելէ՝ ձախ ոտքին կաղութիւնը կը տեսնուի :

Բորենին միայն Եւրոպայի ու Ասիոյ մէջ կը գտնուի , ու անանկ կատաղի բնաւորութիւն ունի՝ որ ինչուան հիմա չեն կրցած ընտանեցընել . անոր համար ալ վայրենի կեանք մը կ'անցընէ , ու լերան ծակեր և կամ ժայռեր կը բնակի : Եւ պատճառաւս է որ բորենիին սովորութեանցը վրայ մանրամասն տեղեկու-